

Meandry procesów demokratyzacji i transformacji systemowej

pod redakcją Małgorzaty Rączkiewicz

WYDZIAŁ STUDIÓW MIĘDZYNARODOWYCH
I POLITOLOGICZNYCH
UNIwersytetu Łódzkiego

Meandry procesów demokratyzacji i transformacji systemowej

WYDAWNICTWA
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

Meandry procesów demokratyzacji i transformacji systemowej

red. Małgorzata Rączkiewicz

WYDZIAŁ STUDIÓW MIĘDZYNARODOWYCH
I POLITOLOGICZNYCH
UNIWERSYTETU ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2013

Małgorzata Rączkiewicz – Katedra Systemów Politycznych Wydziału Studiów
Międzynarodowych i Politologicznych, Uniwersytet Łódzki
90-127 Łódź, ul. Składowa 41/43
mfr@wp.pl

RECENZENT

Łukasz Donaj

EDYCJA TEKSTU, SKŁAD I ŁAMANIE

Łukasz Muszyński, Adrian Skoczylas

PROJEKT OKŁADKI

Adrian Skoczylas

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ
przez Koło Naukowe Politologów UŁ

© Copyright by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2013

Wydanie I. W.06417.13.0.K

ISBN (wersja drukowana) 978-83-7969-002-2

ISBN (ebook) 978-83-7969-315-3

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63, faks (42) 665 58 62

Spis treści

Wstęp.....	5
Marta Rodziewicz , <i>Geneza zmian systemowych na Węgrzech po 1989 r.</i>	9
Adrian Skoczyła , <i>Proces demokratyzacji w Mołdawii po rozpadzie ZSRR</i>	25
Wojciech Lieder , <i>Narodziny i rozwój demokracji w Estonii</i> ...	45
Łukasz Muszyński , <i>Ukraina na rozdrożu demokracji, czyli współpraca w ramach Partnerstwa Wschodniego</i>	57
Malwina Popiołek , <i>Demokratyzacja systemów medialnych w Polsce i wybranych państwach Europy Środkowo-Wschodniej</i>	75
Arkadiusz Majewski , <i>Proces przygotowywania Polski do wstąpienia do NATO jako element transformacji polskiej polityki zagranicznej na przełomie lat 80. i 90. XX wieku</i>	99

Łukasz Piwowarski, *Demokracja bezpośrednia w Polsce ...* 117

Michał Sędkowski, *Ruch Palikota – ewolucja czy rewolucja?*
..... 133

Olga Kawczyńska, *Świat bez demokracji. Ideologiczne
i polityczne założenia systemu politycznego Korei
Północnej*..... 149

Mateusz Radziszewski, *Hiszpańska Karawana, czyli podróż
od rządów generała F. Franco ku demokracji*..... 175

Wstęp

Procesy demokratyzacji i transformacji systemowej to złożone problemy badawcze. Często bowiem trudno jest wyznaczyć linię między ustrojami demokratycznymi i niedemokratycznymi. J. Schumpeter uważał, że kluczowym wyznacznikiem jest cykliczny proces wyborczy. Nie postrzegał on jednak demokracji jako idealnego ustroju, opartego na władzy ludu. Eksponował natomiast to, iż zwykle pozwala ona na wymianę elit.

Koncepcja J. Schumpetera ma równie wielu zwolenników, jak i przeciwników. Między innymi L. Diamond podkreśla konieczność wyodrębnienia demokracji liberalnych w których obowiązują rządy prawa i elektoralnych, które mają jedynie charakter formalny.

W XX w. upadł szereg reżimów autorytarnych między innymi w Afryce, Europie Środkowej i Wschodniej oraz Ameryce Łacińskiej. Trzecia fala demokratyzacji, szczególnie ta rozpoczęta w Europie Środkowej i Wschodniej pokazuje, iż transformacja może prowadzić do zmian, które mają różny charakter i przebiegają w różnym tempie. Wystarczy spojrzeć na Białoruś, Ukrainą i Polskę. Wszystkie państwa miały teoretycznie podobne możliwości transformacji systemowej, a jednak ich tempo jest diametralnie różne.

W latach dziewięćdziesiątych demokratyzacja przeżywała niewątpliwie swój renesans. Procesy demokratyzacji

rozwijały się zarówno w Europie Środkowej i Wschodniej, Ameryce Łacińskiej, a także na terenach b. ZSRR i Azji. Przemiany ustrojowe obejmowały zarówno sferę polityczną, społeczną jak i mentalnościową.

Książka jest głosem w dyskusji na temat trudności jakie niesła za sobą transformacja systemowa, jakie były jej determinanty i konsekwencje. Stanowi ona efekt rozważań, jakie miały miejsce podczas konferencji „Procesy transformacji i demokratyzacji we współczesnym świecie”, która odbyła się na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego.

W publikacji poruszono takie tematy jak: zmiany systemowe na Węgrzech po 1989 r. i w Mołdawii, narodziny i rozwój demokracji w Estonii, Hiszpanii, na Ukrainie i w Polsce, a także problemy systemowe występujące w Korei Północnej.

Szczególnie dużo miejsca poświęcono rozważaniom na temat Polski. Poruszane są zarówno kwestie dotyczące systemu partyjnego, demokracji bezpośredniej, systemów medialnych czy nawet wybranych aspektów polityki zagranicznej.

Autorzy opisują przeobrażenia systemowe, znaczenie zmian i ich specyfikę. Stawiają też szereg pytań: w jaki sposób wspierać procesy demokracji, jakie są warunki niezbędne dla jej funkcjonowania, co utrudnia, a nawet uniemożliwia (jak w przypadku Korei) ich wprowadzenie. Pokazują też zachowania elit rządzących, jakość aparatu państwowego, bariery instytucjonalne i ścieżki rozwojowe,

W artykułach analizowane są też regionalne uwarunkowania zmian i stawiane są pytania o przyszłość procesów transformacji. Rozważania są niezwykle aktualne, ponieważ we współczesnym świecie możemy zaobserwować wysoką dynamikę zmian systemowych.

Na początku XXI demokracja była bowiem ustrojem dominującym¹. Obecnie w wielu regionach, np. w Ameryce Łacińskiej czy nawet w Europie, przeżywa kryzys. Społeczeństwa takich regionów jak Azja Centralna czy Bliski Wschód w ogóle nie wykazują gotowości do akceptacji zasad demokracji. Mimo to wydaje się, iż ustrój demokratyczny, choć niedoskonały, będzie nadal tym, który w największym stopniu chroni prawa jednostki i pozwala na partycypację w życiu społecznym i politycznym.

Małgorzata Rączkiewicz

¹ Przyjmuje się, iż panowała w 60% państw. M Gulczyński, *Panorama systemów politycznych świata*. Warszawa 2004, s. 109.

Marta Rodziewicz

Uniwersytet Łódzki

Geneza zmian systemowych na Węgrzech po 1989 r.

Podjmując problematykę transformacji ustrojowej na Węgrzech, należy wskazać na determinanty przemian polityczno-społecznych zachodzących tu po II wojnie światowej. Rozpoczęty w 1989 roku proces demokratyzacji nawiązywał bowiem zarówno do powstania z 1956 roku, jak i wydarzeń i skutków epoki J. Kádára.

Wydarzenia z lat 1956-1989, w szczególności reformy Kádára, miały niepodważalny wpływ na przebieg transformacji, jak również na kształtowanie tożsamości narodowej węgierskiego społeczeństwa. Stanowią one element charakterystyczny oraz wyróżniający Węgierską Republikę Ludową na tle pozostałych państw bloku wschodniego¹.

Wpływy radzieckie na Węgrzech pojawiły się tuż po drugiej wojnie światowej. Na węgierskiej scenie politycznej brak było głęboko zakorzenionych tradycji demokratycz-

¹ Powyższa praca stanowi fragment pracy magisterskiej „*Drogi wychodzenia z komunizmu. Analiza porównawcza transformacji systemowej w Polsce i na Węgrzech w oparciu o wybrane determinanty wewnętrzne*”.

nych². Wzrastało znaczenie komunistów, dla których poparcie deklarowało 20% węgierskiego społeczeństwa. Wykorzystując sprzyjającą sytuację, Związek Radziecki przypieczętował swoje wpływy podczas wyborów 31 sierpnia 1947 roku, w których komuniści zdobyli pełną władzę. Delegalizacji uległy partie opozycyjne, czyniąc z partii komunistycznej jedyną funkcjonującą na arenie politycznej. Kolejnym krokiem było wprowadzenie w 1949 roku nowej konstytucji, zmieniającej nazwę państwa na Węgierską Republikę Ludową oraz wprowadzającej system komunistyczny, na wzór tego panującego w Związku Radzieckim³.

Najbardziej zbliżony do radzieckiego pierwowzoru był właśnie stalinizm węgierski. Formy i mechanizmy wprowadzania systemu, stosowane w latach 1949-1956 przez Matyasa Rakosiego, przewyższały swoją brutalnością metody stosowane w pozostałych państwach bloku wschodniego⁴. Ter-

² Węgry, przegrywając dwie wojny światowe, z państwa będącego częścią Monarchii Habsburgów, stały się podmiotem politycznym pozbawionym *de facto* suwerenności. Dyktatura Mikłosa Horthyego zakończyła się w 1945 roku, przerywając niedemokratyczne rządy na zaledwie 2 lata, kiedy to wybory 1945 roku wygrała prozachodnia Niezależna Partia Drobnych Rolników.

³ M. Migalski (red.), *Partie i systemy partyjne Europy Środkowej i Wschodniej*, Sosnowiec 2005, s. 55.

⁴ E. Czarkowska, *Interwencja Związku Radzieckiego na Węgrzech w 1956 roku*, Toruń 2006, s. 46. Współpracownicy Rakosiego stworzyli własny system ucisku społeczeństwa, dopuszczając się zbrodni i powodując straty wśród ludności. Wprowadzono również mechanizmy uniemożliwiające działalność grup innych niż komunistyczne, dlatego też początkowo w Węgierskiej Republice Ludowej, w latach 1949-1956 brak było jakiegokolwiek opozycji antykomunistycznej. Istniał za to konflikt wewnętrzny między aktywistami komunistycznymi, działającymi podczas

ror stał się impulsem do wybuchu rewolucji w 1956 r.⁵ Wtedy też ujawniła się opozycja wobec władz komunistycznych. Rewolucji towarzyszyło bowiem pojawienie się, na krótko, na węgierskiej scenie politycznej partii opozycyjnych. Mimo iż wojska radzieckie szybko stłumiły działania opozycji, tak samo jak po dwóch tygodniach krwawo stłumiły powstanie, to wydarzenia roku 1956 miały swoje konsekwencje zarówno dla Węgrów jak i innych państw bloku wschodniego⁶.

Władza zdecydowała się na podjęcie reform, w szczególności liberalizacji polityki wewnętrznej i poprawy stopy życiowej. W zamian domagała się jednak zaniechania podejmowania protestów i działań skierowanych przeciw partii rządzącej. Realizatorem tej polityki stał się János Kádár, sekretarz generalny KC węgierskiej partii komunistycznej, który przeprowadził poważne reformy gospodarcze w latach 60.

wojny w ZSRR, tzw. „moskalami”, do których należał m. in. Matyas Rakosi a „krajowcami”, pochodzenia węgierskiego, działającymi podczas wojny na Węgrzech, w podziemiu, tj. János Kádár. T. Krawczyk, *Stosunki między rządem i opozycją w wybranych państwach Europy*, Toruń 2005, s. 194.

⁵ Więcej na temat rewolucji 1956 roku patrz: V. Sebestyén, *Twelve Days: The Story of the 1956 Hungarian Revolution*, New York 2006; G. Litvan, J. M. Bak, L. H. Legters *The Hungarian Revolution of 1956: reform, revolt and repression, 1953-1963*, London 1996; P. Kecskemeti, *The Unexpected Revolution: Social Forces in the Hungarian Uprising*, Stanford 1961.

⁶ T. Krawczyk, *op. cit.*, s. 194. Więcej na temat powstania 1956 roku zob. M. Horváth, *1956 Rozstrzelana Rewolucja. Walka Węgrów z Interwencją Sowietką*, Kraków 2006; V. Sebestyén, *Dwanaście dni. Rewolucja Węgierska 1956*, Warszawa 2006; Ch. Gati, *Stracone złudzenia. Moskwa, Waszyngton i Budapeszt wobec powstania węgierskiego 1956 roku*, Warszawa 2006; E. Czarkowska, *op. cit.*; G. Litvan (red.), *Rewolucja węgierska 1956 roku. Reformy, bunt i represje 1953-1963*, Warszawa 1996.

i 70., które podnosiły poziom życia obywateli, zachowując przy tym główne założenia systemu socjalistycznego⁷.

W ramach liberalizacji życia politycznego w 1962 roku władze zezwoliły imigrantom politycznym z 1956 roku na powrót do kraju, a w marcu 1963 roku ogłosiły amnestię dla więźniów politycznych. W 1977 roku nastąpiła kolejna fala liberalizacji, tym razem w wymiarze kulturowym, polegająca na złagodzeniu cenzury i tolerowaniu przez państwo „wydawnictw drugiego obiegu”⁸. Liberalizację życia gospodarczego rozpoczął wprowadzony w 1968 r. program reform gospodarczych – Nowy Mechanizm Ekonomiczny - NEM, zakładający częściowe urynkowienie gospodarki. NEM w ciągu kilku lat odmienił strukturę społeczno-ekonomiczną i dał podstawy do formułowania się tzw. „drugiego społeczeństwa”. Zmiany te przejawiały się w powstaniu i funkcjonowaniu legalnego, prywatnego sektora gospodarki czy istnieniu szarej strefy obejmującej tzw. pracę po godzinach. W „drugą gospodarkę” zaangażowało się ponad 75% społeczeństwa. Zmiany miały miejsce również w sektorze państwowym i objęły podział wielkich zakładów na mniejsze jednostki oraz zezwolenie na konkurencję między nimi⁹. W aspekcie liberalizacji życia politycznego przełomowe było uchwalenie w 1983 roku nowego prawa wyborczego. Nowa ordynacja dawała możliwość rywalizacji dwóch kandydatów (z partii komunistycznej) o jeden

⁷ M. Barański (red.), *Systemy polityczne państw Europy Środkowej i Wschodniej. Ustrój, organy władzy, partie polityczne*, Katowice 2005, s. 420.

⁸ T. Krawczyk, *op. cit.*, s. 230-231.

⁹ P. Sula, *System partyjny Republiki Węgierskiej*, Wrocław 2005, s. 57.

mandat. Dodatkowo społeczeństwo na spotkaniach wyborczych mogło dokonywać selekcji kandydatów (z partii komunistycznej). Wybory 1985 roku przeprowadzone według nowych zasad przyniosły liczne zmiany osobowe w składzie parlamentu, 63% nowo wybranych polityków dostało się do parlamentu po raz pierwszy¹⁰.

Ten specyficzny program występujący na Węgrzech od początku lat 60. do drugiej połowy lat 80.¹¹ zyskał miano „gulaszowego komunizmu” bądź wręcz „kadaryzmu”, gdyż był *de facto* oparty na rządach Kadara. Tolerował pluralizm ekonomiczny, opozycję w życiu politycznym w ograniczonym zakresie, stopniowo wprowadzał mechanizmy wolnorynkowe i poszerzał polityczną partycypację. Proces ten zmienił realny socjalizm na formy systemu mieszanego, łączącego paternalistyczną władzę z pozapolitycznymi wolnościami obywatelskimi. Władze z własnej woli rezygnowały z gospodarki centralnie planowanej, monopoli na środki masowego przekazu oraz ze stosowania przemocy politycznej. Liberalizacja polityczna i gospodarcza sprawiła, że kadaryzm nabrał częściowo cech charakterystycznych dla demokracji egalitarnej¹².

¹⁰ *Ibidem*, s. 59.

¹¹ Z przerwą w latach 1973-1975, kiedy w wyniku nacisków z Moskwy powrócono do zasad centralnego planowania, co zaowocowało kryzysem ekonomicznym na początku lat 80. Rok 1982 to próby przełamania kryzysu poprzez ponowne wprowadzenie pakietu ustaw liberalizacyjnych.

¹² T. Krawczyk, *op. cit.*, s. 230. Więcej na temat kadaryzmu patrz: A. Gerő, I. Pető, *Unfinished socialism. Pictures from the Kadar era*, bmv 1999.

Przemiany gospodarcze niosły ze sobą wiele pozytywnych zjawisk. Prócz wykształcenia podstaw obywatelstwa ekonomicznego, sprzyjały rozwojowi przedsiębiorczości, zmianom w świadomości społecznej oraz doprowadziły do wykształcenia się klasy średniej w obowiązującym systemie. W aspekcie politycznym cechą odróżniającą Węgry od pozostałych państw bloku wschodniego była partycypacja inteligencji w działalności partyjnej. Podczas gdy w pozostałych państwach rok 1968 stanowił odwrót od zaangażowania w życie partii, o tyle na Węgrzech społeczeństwo wstępowało do partii „by mieć możliwość jej zmiany”¹³. Wśród minusów reform kadaryzmu niewątpliwie należy wymienić fakt, iż powstrzymały one rozwój społeczeństwa obywatelskiego, ruchów obywatelskich i opozycyjnych¹⁴.

Program ten sprawdzał się w warunkach węgierskich aż do połowy lat 80. Mimo że gospodarka Węgier funkcjonowała lepiej niż w innych państwach bloku radzieckiego i tutaj w drugiej połowie lat 80. pojawił się kryzys. Pod koniec lat 80. niewydolność systemu gospodarczego doprowadziła do „odrodzenia” społeczeństwa obywatelskiego i powstawania organizacji opozycyjnych. Sprzyjająca okazała się polityka nowego przywódcy ZSRR, Michaiła Gorbaczowa jak również coraz silniejszy ferment wewnątrz partii komunistycznej na Węgrzech. Janos Kadar, którego poglądy na tle zmian w Moskwie były za bardzo konserwatywne, tracił poparcie wśród

¹³ P. Sula, *op. cit.*, s. 58.

¹⁴ Więcej na temat okresu kдарowskiego na Węgrzech zob.: B. Góralczyk, *Węgierski pakiet*, Warszawa 2000, s. 13-41.

członków własnej partii oraz poparcie samego Gorbaczowa. W maju 1988 roku na skutek porozumienia frakcji reformato-
rów z frakcją centrum, Kadar był zmuszony ustąpić ze stano-
wiska sekretarza generalnego partii (pozostał tylko jej prze-
wodniczącym, co nie gwarantowało mu nic prócz funkcji ho-
norowych)¹⁵.

W latach 1987-1989 środowiska opozycyjne stworzyły
podstawy niezależnych organizacji politycznych w kraju.
Wśród organizacji opozycyjnych znajdowały się: Związek
Wolnych Demokratów (SzDSz), Węgierskie Forum Demokra-
tyczne (MDF), Związek Młodych Demokratów (FIDESZ).
Ugrupowania te zyskały poparcie społeczeństwa, posiadały
program antykomunistyczny jak również wystarczający po-
tencjał polityczny¹⁶. Opozycja wobec systemu na Węgrzech

¹⁵ M. Barański, *op. cit.*, s. 421.

¹⁶ T. Krawczyk, *op. cit.*, s. 198. Za jedną z pierwszych organizacji opozy-
cji faktycznej można uznać Związek Młodych Demokratów (FIDESZ).
Pierwszy zjazd miał miejsc w 1987 roku, a struktury organizacyjne
powstawały od 30 marca 1988 roku, mając w założeniu stanowić alter-
natywę dla legalnego Związku Młodzieży Komunistycznej. W ramach
FIDESZ działali głównie młodzi ekonomiści i prawnicy. Początkowo
jako szeroki ruch społeczny, nie posiadał konkretnego programu. Póź-
niejsze postulaty dotyczyły głównie wolności słowa oraz wprowadzenia
demokracji i pluralizmu. Kolejną z organizacji był utworzony przez tzw.
miejską inteligencję Związek Wolnych Demokratów (SzDSz). Grupował
dawnych marksistów i semiopozycję rewizjonistyczną z lat 70. i 80.
Występując w obronie praw człowieka z czasem ewoluował w kierunku
liberalizmu demokratycznego, współpracując z narodowcami i lu-
dowcami. Narodowcy i ludowcy z kolei skupili się wokół Węgierskiego
Forum Demokratycznego (MDF), którego pierwsze regularne spotkania
odbywały się od 1987 roku w miejscowości Lakitelek. MDF, skupiające
literatów, ekonomistów i naukowców, głosiło początkowo program
bardziej postępowy niż opozycyjny. Później ewaluował on w stronę

miała jednak charakter specyficzny, gdyż stopniowo ewoluowała z „represyjnie tolerowanego” do „zinstytucjonalizowanego ruchu protestu” *stricte* politycznego. Wzrost aktywności i radykalizacja poglądów w większości tych ruchów nastąpiły dopiero w latach 1988-1989, czyli *post factum*, w momencie rozpoczęcia procesów demokratyzacji, w trakcie demontażu systemu realnego socjalizmu, gdy okazało się że wprowadzenie demokracji to tylko kwestia czasu¹⁷.

Prócz organizacji opozycji faktycznej na terenie Węgier działało wielu aktywistów opozycyjnych i ruchów semiopozycji. Charakterystyczna była działalność w ramach tzw. „antypolityki”¹⁸, rozumianej jako działalność kontrkulturowa, polegająca na tworzeniu niezależnych ruchów pokojowych, ekologicznych, naukowych, będących alternatywą dla władzy i polityki. Wyznawcy idei antypolityki nie popierali ani Związku Radzieckiego ani Zachodu ze Stanami Zjednoczonymi na czele, kładli nacisk na poszanowanie praw obywatelskich, postulo-

koncepcji „trzeciej drogi” między socjalizmem a komunizmem, aby później reprezentować idee chrześcijańskiej demokracji. 3 września 1988 MDF stało się oficjalnie organizacją *stricte* polityczną. Z ruchu tego wywodzą się późniejsi węgierscy politycy tj. József Antall i Peter Boross. Ugrupowaniem opozycyjnym o tradycjach historycznych była reaktywowana w listopadzie 1988 Niezależna Partia Drobnych Rolników. Wśród członków dominowali przedstawiciele starszego pokolenia, a partia zgodnie ze swoją tradycją programową stanowiła demokratyczną alternatywę komunizmu. T. Krawczyk, *op. cit.*, s. 195-197.

¹⁷ A. Wolff-Powęska, *Oswojona rewolucja. Europa Środkowo-Wschodnia w procesie demokratyzacji*, Poznań 1998, s. 286-289.

¹⁸ Pojęcie przypisywane Gyorgy Konradowi, węgierskiemu intelektualistcie. W 1982 wydał on książkę „*Antypolityka*”, która została uznana za manifest programowy ruchów rewizjonistycznych młodzieżowych na Węgrzech.

wali nie demokratyzację systemu, a całkowite zastąpienie struktur państwowych strukturami obywatelskimi¹⁹. Do semiopozycji zaliczały się również niezależne ruchy studenckie, mające na celu wspieranie i ochronę subkultury studenckiej, tj. koła naukowe, dyskusyjne, kluby polityczne, artystyczne, zapewniając swobodę pogładową, naukową oraz kulturalną. Na początku lat 80. powstała platforma porozumienia dla ruchów semiopozycyjnych „Sieć wolnych inicjatyw”, zajmująca się głównie drukiem i rozprowadzaniem nielegalnych czasopism²⁰.

Słabość i małą aktywność węgierskich ruchów antykomunistycznych można tłumaczyć na wiele sposobów. Pierwszym z powodów jest trauma obecna wśród węgierskiego społeczeństwa, spowodowana wydarzeniami 1956 roku. Istotniejszych przyczyn należy szukać we względnie dobrej sytuacji ekonomicznej panującej na Węgrzech oraz dużej autonomii społeczeństwa od władz, w porównaniu z pozostałymi państwami bloku radzieckiego. Węgierska opozycja, jako typowy ruch intelektualny, nie miała pola do wyrażania swoich poglądów. Nie odbywały się masowe wystąpienia robotników, ponieważ przedsiębiorstwa posiadały dużą niezależność finansową, na przykład same decydowały o poziomie płac

¹⁹ Myśl przewodnia wyznawców antypolityki wpłynęła na założenie i działalność pierwszego ruchu pokojowego na Węgrzech - Dialog. Początkowo członkowie Dialogu współpracowali ze Związkiem Młodzieży Komunistycznej i Krajową Radą Pokoju w demonstracjach pokojowych, głosząc prawo do życia w pokoju i pacyfistycznych kontaktów z innymi krajami Europy. Z racji deklarowanej niezależności od państwa Dialog został zdelegalizowany przez władze.

²⁰ T. Krawczyk, *op. cit.*, s. 232 – 236.

w danym zakładzie. Kościół katolicki i luterkańsko-kalwiński również nie odgrywały znaczącej roli politycznej, ponieważ ponad 60 procent społeczeństwa deklaroowało się jako niepraktykujące²¹.

Należy podkreślić, iż ruchy opozycyjne i semiopozycyjne wysuwały postulaty reformy systemu komunistycznego na Węgrzech, jednak nie negowały systemu w całości. Założenia kadaryzmu były częściowo zbieżne z celami większości ruchów opozycyjnych, a pod koniec lat 80. program opozycji niczym się nie różnił od programu reformistycznego skrzydła partii komunistycznej. Z tych powodów opozycja faktyczna pojawiła się w momencie demontażu systemu i była partnerem w dyskusji z komunistyczną elitą rządzącą²².

Znaczącą rolę w procesie przemian ustrojowych na Węgrzech odegrała również (albo i przede wszystkim) Węgierska Socjalistyczna Partia Robotnicza, a konkretnie ewolucja wewnątrz partii, która stała się elementem sprzyjającym i w rezultacie przesądającym o zmianie systemowej.

Pierwsze znamiona kryzysu i nadchodzących zmian w partii nastąpiły w 1986 roku i były związane ze słabnącym poparciem dla Kadara, który nie dostrzegał ani postępujących problemów gospodarczych ani zmian zachodzących w samym ZSRR, związanych z polityką „odwilży” Gorbaczowa. W rezultacie w WSPR nastąpił rozłam i podział na trzy frakcje we-

²¹ Więcej na temat działalności Kościoła Katolickiego na Węgrzech w czasach komunizmu zob. M. Koźmiński (red.), *Odmiany i oblicza komunizmu. Węgrzy, Polacy i inni*, Warszawa 2007, s. 91-130.

²² T. Krawczyk, *op. cit.*, s. 241-242.

wewnętrzne: reformatorów, centrum oraz zwolenników utrzymania *status quo* i Kádara. Powyższy podział zainicjował Imre Pozsgay, rozpoczynając w grudniu 1986 narodową dyskusję dotyczącą reform. W rezultacie nowej polityki partii, w której coraz większe wpływy mieli reformatorzy, Kádár zrezygnował z pełnionej funkcji²³.

Na Nadzwyczajnej Konferencji Partyjnej frakcja reformatorów postulowała zmiany systemowe, mające na celu wprowadzenie socjalistycznego pluralizmu. W rezultacie konferencji nastąpiły zmiany personalne w kierownictwie partii, w Komitecie Centralnym i Biurze Politycznym. Sekretarzem generalnym został Karol Grosz, powołano również cztery zespoły robocze mające na celu rozwiązać problemy społeczno-ekonomiczne²⁴.

Jednym z pierwszych rozwiązań liberalizujących ustrój polityczny była ustawa z 11 stycznia 1989 roku. Parlament węgierski uchwalił ustawę o wolności zrzeszania się i demonstrowania swoich poglądów. Nie precyzowała ona wprowadzenia zasad powstawania partii politycznych, ale również tego nie zakazywała, co *de facto* legalizowało ruchy opozycyjne i partie polityczne. Przełomowym momentem dla przemian wewnętrzzpartyjnych, jak również dla całego systemu było posiedzenie KC WSPR w lutym 1989 roku, podczas którego podjęta została decyzja o pluralizacji życia społecznego i by ją urze-

²³ P. Sula, *op. cit.*, s. 59-61.

²⁴ Pierwszy zespół miał zająć się podsumowaniem epoki kádárovskiej, drugi zespołem kwestiami związanymi ze statutem partii, trzeci natomiast wypracować nowe sposoby komunikacji ze społeczeństwem.

*Dalsza część książki dostępna w wersji
pełnej.*

